LINGVISTICĂ PRAGMATICĂ ȘI LINGVISTICĂ COMPUTAȚIONALĂ

CZU:81’33+81’32
https://doi.org/10.52505/filomod.2022.16.17

ORIENTAREA ARGUMENTATIVĂ ÎN CONVERSAȚIE

Alexandru COSMESCU

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7288-3998
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

The Argumentative Orientation in Conversation

Abstract. *Currently, argumentation is viewed from the perspective of various theories, that start from different premises and have different goals. In logic – both formal and informal – a restrictive concept of argument is used, with mainly didactic purposes: encouraging an argument type considered as „standard”. Treating arguments from this perspective neglects the multitude of argumentation forms present in everyday conversation, which often have very little in common with formal argumentation structures. When we view argumentativity rather as an orientation of a conversation, independent of the form „arguments” take, the interlocutors’ attempts to persuade one another can be analyzed from other theoretical and methodological presuppositions.*

Keywords**:** *argument, argumentative orientation, logic, pragmatics, conversation.*

Rezumat. *Actualmente, argumentarea este privită din perspectiva mai multor teorii, care pornesc de la premise diferite și urmăresc scopuri de diferită natură. În logică – atât cea formală, cât și cea informală – se utilizează un concept restrictiv de argument, în scopuri mai curând didactice: încurajarea unui tip de argumentare considerat „standard”. Abordarea argumentelor din această perspectivă neglijează multitudinea de forme ale argumentării prezente în conversația cotidiană, care nu au adesea decât foarte puține în comun cu structurile formale ale argumentării. Or, atunci când argumentativitatea este considerată mai curând o orientare a conversației, independentă de forma pe care o iau „argumentele”, încercările interlocutorilor de a se convinge unul pe altul pot fi analizate pornind de la presupoziții teoretice și metodologice diferite.*

Cuvinte-cheie**:** *argument, orientare argumentativă, logică, pragmatică, conversație.*

În prezent, varietatea de teorii ale argumentării care sunt vehiculate în comunitatea științifică nu permite prezentarea în termeni univoci a unei singure „teorii a argumentării" ce să depășească divergențele de școală, abordare ori interes științific.

Modelele influente propuse de Stephen Toulmin (2003) sau Chaim Perelman și Lucie Olbrechts-Tyteca (1971) la mijlocul secolului XX au adus studiul argumentării din câmpul logicii în cel al retoricii, mai apropiat de pragmatică, obiectul de studiu fiind modalitățile verbale prin care putem câștiga adeziunea altora la o idee. Ulterior, teoriile au început să se diversifice și mai mult, neoperând nici cu aceeași definiție a argumentului și a argumentării, nici în același câmp conceptual, și nici cu aceleași obiective și angajamente metodologice.

Una dintre chestiunile care mi se par centrale în polemicile dintre diferite teorii ale argumentării ține de orientarea lor *spre argument ca secvență textuală* sau spre *argumentare ca practică discursivă*. Respectiv, în cadrul analizei, putem fi ghidați de două întrebări fundamentale, care ne vor face să concepem diferit ceea ce se întâmplă într-un text: *avem oare de a face cu o secvență textuală argumentativă* sau *avem oare de a face cu o încercare de argumentare ce aparține unui subiect*. Analiza ghidată de fiecare dintre aceste întrebări se va focusa pe aspecte diferite ale materialului analizat – și diferența dintre aceste două perspective face obiectul studiului de față.

Un exemplu de teoretician care operează în logica *secvențelor textuale* este Jean-Michel Adam (1992). În *Les textes*: *types et prototypes*, autorul francez prezintă ceea ce consideră el a fi specific diferitor tipuri de secvențe textuale – descriptive, narative, argumentative. Conștient de polaritatea dintre orientarea spre argumentare și orientarea spre argument, J. M. Adam se mulțumește doar să menționeze, în prima pagină a capitolului despre secvențele textuale argumentative (Adam, 1992, p. 103), câteva perspective care concep argumentarea ca funcție generală a limbii sau a discursului, iar în restul capitolului dezvoltă o analiză a „argumentării ca formă de compoziție elementară", constând, în termeni generali, dintr-o relație *argument – concluzie* sau *dat – concluzie*. În consecință, argumentarea este o structură binară, care implică o relație dintre enunțuri. Un argument – sau o premisă – este un argument sau o premisă doar *în relație* cu o concluzie, iar o concluzie, la rândul ei, este *concluzia unui argument*. În încercarea de a face credibil sau acceptabil un enunț (concluzia), este folosit cel puțin un alt enunț, cu funcția de întemeiere. Modelul de analiză propus de Adam îl dezvoltă, în principiu, pe cel al lui Toulmin (2003).

Or, în mai multe abordări din spațiul anglo-saxon, termenul de „argument" este aplicat întregului set de enunțuri compus dintr-o premisă (sau câteva)

și o concluzie – deci ca echivalent al celui de „secvență argumentativă”. O teorie controversată – dar cu o deosebită putere explicativă – este cea a „deductivismului reconstructiv”, în diferite variante: deductivism metodologic, deductivism interpretativ, deductivism evaluativ. Adepții acestei teorii, precum Leo Groarke (1999) sau John Shand (2000), încearcă să aplice modelul deducției asupra tuturor formelor de argumentare. Respectiv, din perspectiva lor, un argument are forma unui set de enunțuri în cadrul căruia unul (concluzia) decurge *cu necesitate* din celelalte. Or, în limbajul în uz, avem foarte rar de a face cu structuri deductive explicite. Deductiviștii însă încearcă să demonstreze că în majoritatea argumentelor întâlnite în uzul cotidian cel puțin unele premise (sau uneori concluzii) sunt lăsate *implicite*, altfel secvența discursivă în cauză nu ar funcționa ca argument. Destinatarul – sau analistul – explicitează acest implicit, atribuind argumentului prezentat o formă deductivă, care poate fi validă sau nu (unul dintre criteriile fundamentale pentru evaluarea unui argument). În practică, reconstrucția înseamnă detașarea secvențelor textuale care formează un argument, reorganizarea lor în succesiune și identificarea dimensiunii implicite a argumentului, afirmarea premiselor sau concluziilor implicite fiind conceptualizată de Leo Groarke (1999, p. 6) drept act de vorbire indirect. Voi oferi în continuare un exemplu de cum ar funcționa o asemenea reconstrucție pe materialul pus la dispoziție de un status de facebook, ales aleatoriu. Citez în forma lui inițială fragmentul pe care îl voi reconstrui deductiv:

> *Se întreabă multă lume de ce nu avem un învățământ mai bun. Mie personal mi se pare o mare realizare ce avem, oricum, la cât băgăm în el. De ce nu avem un învățământ mai bun? Răspunsul este foarte simplu: nu băgăm bani în el.*

Avem aici cel puțin un argument deja evident, în care relația dintre premisă și concluzii este marcată prin întrebarea „de ce”. A te întreba „de ce X?” sugerează un „pentru că” ce ancorează răspunsul prin „X”. Respectiv, adepții reconstrucției deductiviste, marcând relația dintre premisă și concluzie printr-o linie, ar rescrie argumentul în felul următor:

Nu băgăm bani în *învățământ* (= el)

___

Nu avem un învățământ mai bun.

Or, în forma în care apare, un asemenea argument este clar nevalid. Aparent, nu există nicio legătură între premisă și concluzie, dar, destul de plauzibil, putem interpreta drept implicită premisa: *Dacă am băga bani în învățământ, am avea un învățământ mai bun*. Adică, ar fi plauzibil să-i atribuim această idee unei persoane care crede că nu avem un învățământ mai bun pentru că nu băgăm bani în el. Respectiv, putem rescrie argumentul în forma următoare:

Dacă am băga bani în învățământ, am avea un învățământ mai bun.

Nu băgăm bani în învățământ.

___

Nu avem un învățământ mai bun.

Structural, argumentul rămâne nevalid deductiv – e o formă de eroare logică numită *negarea antecedentului*. Dar o interpretare a structurii argumentative a acestui pasaj, în varianta deductiviștilor, nu s-ar opri aici. Desigur, avem opțiunea de a spune pur și simplu „argumentul este nevalid", dar avem și posibilitatea de a nu-l interpreta drept argument. Nu orice relație de întemeiere dintre două enunțuri este una argumentativă. Respectiv, putem admite drept ipoteză că nici nu avem de a face cu un argument, ci cu o explicație a unei stări de fapt, și atunci structura argumentativă a pasajului ne apare în altă lumină. O persoană care se întreabă „de ce nu avem un învățământ mai bun" sugerează, implicit, că „ar trebui să avem un învățământ mai bun". În plus, comparativul „mai bun" sugerează că învățământul nostru este insuficient de bun – altfel nici nu s-ar pune problema unuia „mai bun" decât este în prezent. În acest sens, a te întreba „de ce nu avem un învățământ mai bun" înseamnă a afirma, implicit, că învățământul nostru este insuficient de bun. Or, enunțul „Mie personal mi se pare o mare realizare ce avem, oricum, la cât băgăm în el" funcționează – și aici voi anticipa, utilizând un concept preluat de la Anscombre și Ducrot (Ducrot, 2009, p. 29-46) – în logică polifonică drept contra-argument sau răspuns la ideea că învățământul nostru ar fi unul insuficient de bun: dat fiind că „băgăm cât băgăm în el" (implicit – investim puțin în învățământ), „ceea ce avem" este o „mare realizare". Ironia descrierii unei stări nesatisfăcătoare a învățământului drept „mare realizare" este un efect retoric – care, cel puțin din perspectiva deductivismului metodologic, poate fi rescris ca afirmație implicită a unei idei. Respectiv, întreaga schelărie argumentativă a pasajului ar putea fi rescrisă în felul următor, sugerând concluzia (lăsată implicită) „*Ar trebui să investim mai mult în învățământ*" și considerând premisa implicită „*Ar trebui să avem un învățământ mai bun*" drept una necontroversată și acceptabilă pentru destinatar:

Investim extrem de puțin în învățământ.

Starea sistemului de învățământ depinde de cât investim în el.

Dacă investim puțin în învățământ, starea lui va fi una nesatisfăcătoare.

Sistemul nostru de învățământ este într-o stare nesatisfăcătoare.

Starea nesatisfăcătoare a sistemului nostru de învățământ e deja o realizare, dacă luăm în calcul cât de puțin investim în el.

Dacă am investi mai mult în învățământ, învățământul nostru ar fi mai bun.

Ar trebui să avem un învățământ mai bun.

___

Ar trebui să investim mai mult în învățământ.

Am prezentat intenționat un exemplu de reconstrucție deductivă, pentru a putea detalia o serie de asumpții care operează, implicit, într-un asemenea demers.

În primul rând, din perspectiva adepților acestei teorii, argumentatorul operează într-un model deductiv al argumentului. Indiferent care este forma de suprafață pe care o ia un argument, îi poate fi atribuită o structură deductivă prin identificarea premiselor sau concluziilor implicite, considerate drept intenție implicită a argumentatorului.

În al doilea rând, adepții deductivismului iau ca de la sine înțeles faptul că destinatarul unui argument *este capabil* să-i reconstruiască structura deductivă și, eventual, să fie convins de el sau să-l conteste *în mod intuitiv*, în regim *live* al lecturii sau al conversației, pe baza unei competențe argumentative formate independent de o teorie explicită a deducției.

În al treilea rând, acești teoreticieni consideră că o reconstrucție explicită a structurii deductive complete a unei secvențe argumentative permite scoaterea la iveală a ceea ce a fost lăsat implicit și, eventual, chestionarea tezelor care pot provoca dubii. După cum remarcăm adesea în studiul argumentelor utilizate în diverse contexte, unele afirmații nu sunt formulate explicit *anume pentru a nu fi contestate* de interlocutor. Replica tipică a unui asemenea argumentator este „nu-mi băga cuvinte în gură, nu am spus asta" – chiar dacă, printre rânduri, anume asta și sugera.

Generalizând, putem afirma că din perspectiva teoreticienilor ce consideră definitorii pentru argumentare prezența unor secvențe argumentative compuse din premise și concluzii, o interpretare adecvată a argumentelor prezente într-un text presupune un concept operativ al orientării argumentative a locutorului. Încercând să argumenteze, locutorul formulează o succesiune de enunțuri care *decurg* unul din altul, chiar dacă, atunci când ignorăm ceea ce a fost lăsat implicit, acest flux nu ne apare drept evident. Însă o neglijare a implicitului echivalează cu ignorarea forței argumentative a unui text sau cu neînțelegerea mizei lui. Chiar dacă mulți dintre teoreticieni ignoră aparent efectele pragmatice ale diferitor enunțuri, aceștia țin oricum cont de ele în formularea unei reconstrucții plauzibile, justificate prin interpretarea întrebărilor, formulărilor marcate afectiv, conectorilor etc.

Deși o asemenea analiză poate avea rezultate interesante – inclusiv în context didactic, oferind studenților instrumente de lectură critică și un model formal de argumentare – există și unele probleme. Printr-o reconstrucție deductivă, textului original i se substituie un model construit de analistul însuși, și care depinde de angajamentele teoretice ale acestuia și

de propria lui competență și intuiție argumentativă. Or, această substituție îndepărtează privirea analistului de la datele însele ale argumentării cotidiene, așa cum apare ea în discurs. Schematizarea implicitului îi trădează realitatea trăită de locutori, care se înțeleg, își răspund și încearcă să se influențeze unul pe altul. În plus, orientarea deductivistă ne poate face să exagerăm importanța schemelor argumentative în detrimentul orientării implicit argumentative a unor alegeri discursive aparent neutre; cu atât mai mult, se neglijează efectul perlocuționar al unor alegeri discursive pe care deductiviștii le consideră strict retorice.

Or, autori precum Oswald Ducrot (2009) sau Jean-Blaise Grize (1981), chiar dacă subscriu unor cadre teoretice diferite, împărtășesc atât orientarea prioritară spre argumentare, cât și convingerea că *orice* utilizare a limbajului este intrinsec argumentativă, în măsura în care vizează influențarea convingerilor unui destinatar. La nivel practic, întrebarea care ar ghida analiza nu este „cum ar trebui să arate argumentul locutorului ca să corespundă unei scheme deductive", ci „spre ce concluzie încearcă să ne orienteze locutorul, spunând ceea ce spune?". Într-o analiză la acest nivel, atât alegerile lexicale, cât și unii markeri discursivi, precum conjuncțiile, sunt privite ca demonstrând o orientare argumentativă deja la nivelul limbii, nu doar la cel al discursului. Mai mult decât atât, Ducrot (2009, p. 29-46) propune și o teorie convingătoare a caracterului polifonic al enunțurilor, în care sunt prezenți mai mulți locutori impliciți. Perspectivele lui Ducrot și Grize permit o abordare mult mai completă și nuanțată a naturii argumentării prezente în discurs. Amintesc că am utilizat parțial resursele puse la dispoziție de Ducrot, în special viziunea lui asupra polifoniei, și mai sus, când am oferit o reconstrucție deductivistă a exemplului asupra căruia m-am oprit. Însă, în continuare, voi încerca să aprofundez acest stil de analiză, evidențiind aspectele *noi* – în raport cu o abordare strict deductivistă – pe care le permite „argumentativismul radical".

Revenind la pasajul deja citat –

> *Se întreabă multă lume de ce nu avem un învățământ mai bun. Mie personal mi se pare o mare realizare ce avem, oricum, la cât băgăm în el. De ce nu avem un învățământ mai bun? Răspunsul este foarte simplu: nu băgăm bani în el.*

observăm caracterul lui de contra-discurs. Fraza de debut, „Se întreabă multă lume de ce nu avem un învățământ mai bun", este contrapusă lui „Mie personal mi se pare…". Astfel, devine clară însăși situația argumentativă – unul dintre factorii esențiali care determină argumentarea. Afirmând că multă lume se întreabă de ce nu avem un învățământ mai bun, locutorul prezintă insatisfacția în raport cu situația din învățământ ca aparținând altora, „cei mulți", care, în același timp, *nu știu motivul din care starea învățământului este insuficient*

de bună, observă că *starea învățământului este insuficient de bună* (conotația lui *mai*, menționată deja anterior) și *și-ar dori ca starea învățământului să fie mai bună*. Acest complex de atitudini (aparținând „multora") este fundalul pe care intervine locutorul afirmând „Mie personal mi se pare…". Locutorul se detașează de poziția „celor mulți", afirmând, aparent, opusul – „ceea ce avem e o mare realizare" – și în același timp nuanțând acest enunț prin prezentarea unei condiții: „la cât băgăm în el". Nu este o simplă negare a punctului de vedere aparținând „celor mulți" – de tipul „nu aveți dreptate, învățământul nostru este de fapt într-o situație bună", ci introducerea unui punct de vedere „pragmatic" sau „obiectiv", subliniat prin caracterul colocvial al formulei utilizate, „la cât băgăm în el". Implicit, este prezentată o altă teză: „la cât de puțin investim în învățământ, chiar și starea pe care *voi* o considerați nesatisfăcătoare este *o mare realizare* – ar putea fi și mai rău". Respectiv, locutorul se prezintă drept cineva care *vede în mod clar* motivul situației problematice pe care o constată alții și sugerează că atunci când conștientizăm *adevărata situație problematică* – faptul că se investește puțin în învățământ – ceea ce le pare problematic „celor mulți" poate fi chiar un prilej de celebrare, dat fiind că „situația nu e atât de gravă pe cât ar putea să fie". Repetarea întrebării – de această dată cu semnul întrebării pus la sfârșitul enunțului, ca marcă a faptului că, a doua oară când e rostită, locutorul și-o asumă și el – e urmată nu de un răspuns direct, ci de nuanțarea „Răspunsul este foarte simplu", care confirmă statutul pe care și-l asumă locutorul: cel de persoană pragmatică ce vede lucrurile în mod clar.

O asemenea lectură – din perspectiva „argumentativismului radical", „teoriei argumentării în sistemul limbii" sau a „logicii naturale" – scoate la suprafață aspecte ale implicitului care sunt neglijate de adepții reconstrucțiilor deductive. Atunci când, analizând o secvență discursivă, ne întrebăm nu „ce ar trebui să creadă locutorul ca să putem lua ceea ce spune drept un argument bun", ci „spre ce concluzie încearcă locutorul să-și conducă destinatarul și ce puncte de vedere sunt sugerate de alegerile lui discursive", caracterul contextual și intersubiectiv al argumentării ca *orientare discursivă*, nu pur și simplu ca secvență textuală, devine evident. Analizând-o din această perspectivă, putem privi argumentarea ca operație discursivă prin care locutorul încearcă să-și conducă destinatarii spre adoptarea unui punct de vedere – dar nu într-un vid și nu în mod neutru, ci ținând cont, implicit, și de alte puncte de vedere, de care locutorul se delimitează, cel puțin parțial, și de care încearcă să-și detașeze și destinatarul. Un asemenea mod de a privi argumentarea în discursul cotidian accentuează *realitatea discursivă*, fără a-i substitui un model argumentativ idealizat.

Referințe bibliografice:

1. ADAM, Jean-Michel. *Les textes*: *types et prototypes*. *Récit*, *description*, *argumentation*, *explication et dialogue*. Paris: Nathan, 1992, 223 p.
2. DUCROT, Oswald. *Slovenian Lectures*. *Introduction into Argumentative Semantics*. Ljubljana: Pedagoski Institut, 2009, 113 p.
3. GRIZE, Jean-Blaise. Pour aborder l'étude des structures du discours quotidien. În: *Langue francaise*, 1981, nr. 50, p. 7-19.
4. GROARKE, Leo. Deductivism within Pragma-dialectics. În: *Argumentation*, 1999, nr. 13, p. 1-16.
5. PERELMAN, Chaim; OLBRECHTS-TYTECA, Lucie. *The New Rhetoric*: *A Treatise on Argumentation*. Notre-Dame: University of Notre-Dame Press, 1971, 566 p.
6. SHAND, John. *Arguing Well*. London: Routledge, 2000, 103 p.
7. TOULMIN, Stephen E. *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 247 p.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea ştiinţifică a patrimoniului lingvistic naţional în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu".